

วิพากษ์วัฒนธรรมยุคดิจิทัลผ่านปรัชญาการศึกษาของ เปาโล แฟร์

A Critical Reflection of Digital Culture from Philosophy of Education of Paulo Freire's

อรรถพล ประภาสโนบล¹

Attapol prapasanobol

บทคัดย่อ

บทความวิชาการชิ้นนี้เป็นการศึกษาเพื่อวิพากษ์วัฒนธรรมดิจิทัลผ่านปรัชญาการศึกษาของเปาโล แฟร์ โดยทำการวิจัยเชิงเอกสาร ในประเด็น ดังนี้ 1) วัฒนธรรมดิจิทัลกับการศึกษา 2) ปรัชญาการศึกษาของเปาโล แฟร์ และ 3) วิพากษ์วัฒนธรรมดิจิทัลผ่านปรัชญาการศึกษาของ เปาโล แฟร์ จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมดิจิทัลกำลังเพิ่มโอกาสของการเข้าถึงการศึกษา และเพิ่มพื้นที่ของการมีเสรีภาพในการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนในแบบเดิมถูกทำลายโดยผู้เรียนกลายเป็นผู้เลือกผู้สอนหรือแหล่งความรู้ที่ไม่จำกัดอยู่แค่ในโรงเรียน การศึกษาแบบเผด็จการเป็นมนต์ดำที่แฟร์ใช้ทำการวิพากษ์ว่า ผู้เรียนเป็นวัตถุที่รองรับความรู้ที่นั้นอาจไม่มีอีกต่อไป วัฒนธรรมดิจิทัลกำลังสร้างโลกจำลองหรือชุมชนกิจกรรมออนไลน์ขึ้นมา การมีโลกที่ทับซ้อนย่อมสร้างความสับสนจิตสำนึกของตัวตนระหว่างโลกจริงกับโลกจำลอง และอาจไม่สามารถนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ได้ การศึกษาที่เกิดบนชุมชนกิจกรรมออนไลน์จึงอาจกลายเป็นพื้นที่ของการเข้ามามีการกดขี่ที่มากขึ้นพร้อมกับสร้างมายาคติที่เสมือนว่ามีเสรีภาพขึ้นมามากมายจนสภาพความเป็นจริง

¹ นักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัย เชียงใหม่

หากมองในทางกลับกันวัฒนธรรมดิจิทัลนั้นสามารถส่งผลให้การศึกษาเป็นพลังของการเชื่อมโยงโดยไม่จำกัดพื้นที่และเวลา เกิดพื้นที่การเรียนรู้ที่รื้อยัดสำนึกที่มีต่อโลกบางอย่างร่วมกันจนเกิดการวิพากษ์และลงมือกระทำเพื่อสร้างสรรค์สังคมใหม่

คำสำคัญ : วัฒนธรรมยุคดิจิทัล, ปรัชญาการศึกษา, เปาโล แฟร์, การศึกษาของผู้ถูกกดขี่, การศึกษาเชิงวิพากษ์

Abstract

This article is a critical reflection of ‘digital culture’ from Paulo Freire’s pedagogy of the oppressed. The study is structured into three sections: 1) digital culture and pedagogy 2) Paulo Freire’s pedagogy 3) a critical reflection of digital culture from Paulo Freire’s pedagogy of the oppressed. The article will argue that ‘banking education’ will be substituted by, so-called, imagined community built up by emergence of digital culture. This will set free the educational access. Education will not be set in traditional framework, such as in schools or in universities. Nevertheless, this article will also suggest the possibility of the new form of oppressed by online imagined community. In addition, the article will also suggest the possibility of constructing a new form of freedom in education, which could create an even more creative and more critical society.

Keywords: *Digital culture, Education philosophy, Paulo Freire, Pedagogy of the oppressed, Critical education*

1. บทนำ

ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในโลกศตวรรษที่ 21 ได้เปลี่ยนผ่านเข้ามาสู่วัฒนธรรมใหม่ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมดิจิทัล” (Digital Culture) ซึ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ให้กับมนุษย์ ความเป็นดิจิทัลได้ทำให้เกิดการหลั่งไหลของข้อมูลและข่าวสารอย่างเสรี นำมาซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคม อัตลักษณ์ และความเข้าใจชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมดิจิทัลได้ถูกขนานนามว่าเป็นดั่งโลกเสมือนจริง ความเป็นโลกเสมือนจริงดังกล่าวได้ถูกตั้งคำถามและท้าทายตลอดเวลาว่าแท้จริงช่วยให้ชีวิตมนุษย์ดีขึ้นกว่าที่ผ่านมาหรือไม่ หากแต่ในแง่มุมหนึ่งการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมดิจิทัล ได้มอบอำนาจให้กับประชาชน ให้เข้าไปแทนที่อำนาจเดิมให้สูญหายไป อาทิ ภัยพิบัติ องค์กรทางศาสนา ชนชั้นนำ หรือกล่าวได้ว่า อำนาจเดิมที่ผูกขาดวัฒนธรรมไม่สามารถกระทำดังเดิมอีกต่อไป แต่ประชาชนต่างหากกลับเข้าไปมีส่วนกำหนดวัฒนธรรมใหม่ (สุทรวิชญ์, 2553: 13) อีกทั้งวัฒนธรรมดิจิทัลได้ทำให้พื้นที่ของมนุษย์อย่างเราได้ขยับใกล้กันมากขึ้น ถึงกระนั้นในทางลบวัฒนธรรมดิจิทัลได้ถูกวิพากษ์เช่นกันว่า ได้ไปลดการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์โดยตรง แต่กลับกลายเป็นสร้างความสัมพันธ์ผ่านความสัมพันธ์เสมือนบนโลกเสมือนจริง

สำหรับในแง่มิติการศึกษา วัฒนธรรมยุคดิจิทัล ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่เปิดช่องทางในการสร้างโอกาสทางการศึกษามากขึ้น ทั้งนี้เพราะเทคโนโลยีการสื่อสารได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์กันเกือบทุกคน (สุทรวิชญ์, 2553: 34) การเข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารจึงเป็นเหมือนการเข้าถึงความรู้ การเรียนรู้ในห้องเรียนอาจไม่จำเป็นเสมอไป แต่การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ ดังที่ ซัลมาน ข่าน (Salman Khan) ได้เป็นผู้สร้างเว็บไซต์ชื่อดังอย่าง Khan Academy ให้เป็นชุมชนการเรียนรู้บนโลกดิจิทัล

นักการศึกษาคนสำคัญในยุคร่วมสมัยใหม่อย่าง เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) เขาถูกจัดให้อยู่ในสายนักการศึกษาแนววิพากษ์ (Critical Education) หนังสือเล่มสำคัญเขาอย่าง “การศึกษาของผู้ถูกกดขี่” (Pedagogy of the

Oppressed) ได้เป็นหมุดหมายสำคัญในการวิพากษ์การศึกษาบนบริบททางสังคมของเขาที่บอบลไปด้วยบรรยากาศของกดขี่ และความไม่เป็นธรรมในสังคม เปาโล แพร่ มองว่าประวัติศาสตร์ของมนุษย์ล้วนมีทั้งผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ ผู้กดขี่ ล้วนกระทำการเพื่อสร้างความเป็นมนุษย์ให้เหนือกว่ามนุษย์คนอื่น แต่แท้จริงแล้ว เขาต่างหากที่กำลังทำลายความเป็นมนุษย์ของตนเองและผู้ถูกกดขี่ไปในตัว สิ่ง ที่เปาโล แพร่ เสนอให้เป็นทางออกของการหลุดพ้นจากกดขี่ครั้งนี้คือการสร้าง “สำนึกเชิงวิพากษ์” (Critical Consciousness) ซึ่งเป็นการตื่นรู้ที่จะมองเห็นถึง การกดขี่ที่ไม่เป็นธรรมในสังคมผ่านการสนทนา (Dialogue) มนุษย์ที่เข้ามาใน พื้นที่การสนทนาต่างต้องมีความเชื่อมั่นที่จะก้าวพ้นการกดขี่และถูกกดขี่ไปด้วย กัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นภาพกว้างของวัฒนธรรมดิจิทัลที่เข้ามา เป็นวัฒนธรรมใหม่ของสังคม เกิดการสร้างสำนึกใหม่ขึ้น และความเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวได้ทำให้ชีวิตทางสังคมเป็นประตูเปิดโอกาสให้คนกลุ่มต่างๆ ได้เข้ามา เป็นส่วนหนึ่งของสังคมมากขึ้น สิ่งนี้จะถูกเรียกว่า ความเป็นยูติธรรมได้หรือไม่? โลกในยุคดิจิทัลได้กลายเป็นโลกที่ไร้การกดขี่แล้วหรือ? หรือการมีผู้กดขี่และผู้ ถูกกดขี่ตามที่เปาโล แพร่ เอย์มานั้นอาจไม่มีจริงแล้วในโลกศตวรรษนี้? ด้วย คำถามเหล่านี้ทำให้ผู้ศึกษามีจุดมุ่งหมายในการศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

- 1) วัฒนธรรมดิจิทัลกับการศึกษา
- 2) ปรัชญาการศึกษาของเปาโล แพร่ และ
- 3) วิพากษ์วัฒนธรรมดิจิทัลผ่านปรัชญาการศึกษาของเปาโล แพร่

2. วัฒนธรรมดิจิทัลกับการศึกษา

ประวัติศาสตร์ของมนุษย์เข้าสู่ยุคดิจิทัล ยุคดิจิทัลได้เข้าไปจัดรูปแบบ ทางสังคมของมนุษย์ให้ต่างไปจากเดิม สังคมในรูปแบบใหม่ได้ทำให้มนุษย์ เปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิต ในส่วนแรกนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ ลักษณะของวัฒนธรรมดิจิทัลว่ามีลักษณะเช่นไร ลักษณะดังกล่าวมีความสัมพันธ์ กับการศึกษาอย่างไร

2.1) วัฒนธรรมดิจิทัล

ในโลกศตวรรษที่ 21 เป็นที่ทราบกันดีว่าชีวิตมนุษย์สัมพันธ์ผ่านกันได้ง่ายขึ้น การปฏิสัมพันธ์ไม่จำเป็นต้องอาศัยวิธีการเจอหน้ากันอีกต่อไป (Face-to-Face) ข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสิ่งที่เข้าถึงง่ายตาย ความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ได้สร้างพื้นที่วัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาสิ่งเรียกว่า “วัฒนธรรมดิจิทัล” (Digital Culture)

วัฒนธรรมดิจิทัล เกิดขึ้นมาและทำลายเวลาของมนุษย์ที่เป็นเส้นตรงลง แต่กลับสร้างเวลาที่แตกกระจายขึ้นมา กล่าวคือ จากเดิมสำนักทางเวลาของมนุษย์ในโลกสมัยใหม่ การแบ่งเวลาถูกจัดสรรเวลาออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเป็นช่วงเวลาทำงาน หรือเป็นเวลาสาธารณะ ช่วงที่สองเป็นช่วงเวลาพักผ่อน หรือเป็นเวลาส่วนตัว แต่เมื่อวัฒนธรรมดิจิทัลเกิดขึ้น เส้นแบ่งระหว่างเวลาทำงานกับเวลาพักผ่อน เวลาสาธารณะกับเวลาส่วนตัว ได้พร่าเลือนจนไม่สามารถแบ่งได้ ดังเช่น ในวันอาทิตย์ถือว่าเป็นวันหยุดของการทำงาน แต่หากวันนั้นหัวหน้างานสั่งงานผ่านเฟสบุ๊ค (Facebook) เท่ากับว่าวันหนึ่งหนึ่งที่เรายกให้เป็นพื้นที่พักผ่อน กลับถูกแทรกแซงด้วยเวลาทำงาน

นอกจากนี้เวลาของมนุษย์ยังมีลักษณะแบบ “Real-Time” เวลาแบบทันทีทันใดเช่นนี้ ทำให้มนุษย์รู้สึกเสมือนว่าตนเองอยู่ในเวลาแบบเดียวกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์ในอีกมุมโลกหนึ่ง แต่เราก็สามารถรู้ข่าวสารได้ทันทีผ่านสื่อทางสังคมต่างๆ ต่างจากที่ผ่านมาที่เราอาจต้องรอถึง 1-2 วันก่อนที่จะรับรู้ข่าวสารนั้น ในวัฒนธรรมดิจิทัล หากดูเพียงผิวเผินภาษาที่ใช้ในการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ ยังเป็นเพียงภาษาตามท้องถิ่น แต่หากมองให้ลึกลงไปแล้ว วัฒนธรรมดิจิทัลได้สร้าง “ชุมชนจินตนาการออนไลน์” ขึ้นชุมชนดังกล่าวได้สร้างความรู้สึกร่วมทางภาษา ภาษาที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ในชุมชนออนไลน์จึงเป็นภาษาแบบเดียวกันหรือภาษาสากล ดังเห็นได้จาก การที่เข้าไปชมวิดีโอยูทูบ (Youtube) เราจะถูกกำหนดด้วยภาษาที่ยูทูบสร้างขึ้นมา หมายความว่า ไม่ว่าเราจะมีภาษาที่แตกต่างอย่างไร แต่เมื่อเข้ามาพื้นที่ยูทูบ เราต้องทำความเข้าใจ

ภาษาพูด มิเช่นนั้นการปฏิสัมพันธ์จะหยุดชะงักลงหรือมีความคลาดเคลื่อนไป และนำมาซึ่งการขับตนเองออกจากชุมชนจินตนาการนั้น อารมณ์ความรู้สึกบนโลกดิจิทัลก็เหมือนกัน ต้องอาศัยประสบการณ์ร่วมกันถึงจะเข้าใจกันได้ เท่ากับว่าโลกดิจิทัลไม่นำพาเพียงภาษาที่เป็นลายลักษณ์อักษรเข้าไปด้วย แต่กลับนำพาอารมณ์ความรู้สึกเข้ามาสู่พื้นที่ดังกล่าวด้วย

จากแนวคิดชุมชนจินตนาการออนไลน์ ข้อสังเกตที่สำคัญ ถึงแม้มนุษย์ได้สร้างชุมชนของตนในโลกจริงแล้ว มนุษย์ยังได้สร้างพื้นที่ชุมชนบนโลกออนไลน์ขึ้น โลกทางออนไลน์จึงกลายเป็นโลกที่มีเครือข่ายที่กว้างกว่า นำมาซึ่งการสร้างโลกทัศน์ใหม่ให้กับมนุษย์ได้ตื่นต้อตลอดเวลา มนุษย์ยังสามารถเข้าออกชุมชนจินตนาการออนไลน์ได้อย่างเสรี อัตลักษณ์ของมนุษย์ไม่ได้มีการหยุดนิ่ง แต่มีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนขึ้นอยู่กับการบริบทที่ต่างออกไป มนุษย์ในโลกดิจิทัลจึงกลายเป็น “องค์อธิปัตย์” โลกดิจิทัลจึงเป็นพื้นที่ของความหลากหลาย เสรีภาพ และพร้อมให้สิทธิ์แก่มนุษย์ในการเลือกแสดงตัวตนของตัวเอง

ความรู้ในวัฒนธรรมดิจิทัลกลายเป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขได้ การสร้างความรู้จึงเป็นการสร้างความรู้ร่วมกันโดยผู้สร้างความรู้ไม่ได้มีเพียงคนเดียวอีกต่อไป ความรู้กลายเป็นการแบ่งปันกันใช้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของ สำหรับการอ่านก็ไม่ได้มีทางเลือกเดียวอีกต่อไป วัฒนธรรมดิจิทัลได้เปิดให้การอ่านอยู่บนรูปแบบที่มีความหลากหลาย ผู้อ่านกลายเป็นผู้เลือกที่จะอ่านได้อย่างมีเสรีภาพ มนุษย์ในวัฒนธรรมดิจิทัลจึงกลายเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคความรู้ ข้อมูลตลอดจนวัฒนธรรมในตนเอง ความเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากที่ผ่านมาโดยที่การสร้างข้อมูลข่าวสารจะถูกสร้างผ่านรายการโทรทัศน์ แต่ทว่าในโลกยุคนี้การสร้างเนื้อหาถูกทำให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น คนจำนวนมากสามารถกลายเป็นผู้สร้างเนื้อหาได้ด้วยตนเอง การสร้างเนื้อหาจึงเปิดพื้นที่ให้กับเรื่องเล่าของคนหลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะเรื่องเล่าของคนธรรมดาได้ปรากฏมากขึ้น วัฒนธรรมดิจิทัลจึงเป็นโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างเรื่องเล่าและไม่ถูกจำกัดด้วยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังเช่น การ Cover เพลงลงในยูทูบ กลายเป็น

พื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเป็นศิลปินได้ การเป็นศิลปินจึงไม่ถูกจำกัดอยู่ที่ค่ายเพลงอีกต่อไป แต่ทว่ามุมมองหนึ่งกลับเป็นการสร้าง “เสรีภาพจอมปลอม” เป็นช่องทางที่พรางให้มนุษย์เชื่อว่าตนมีเสรีภาพในการใช้ชีวิต โดยท้ายที่สุดแล้วก็ตกอยู่ภายใต้อุตมการณ์ทุนนิยมของสังคมที่กำหนดไว้อีกทีหนึ่ง

2.2 การศึกษาในโลกดิจิทัลที่เปลี่ยนไป

วัฒนธรรมโลกได้ก้าวสู่วัฒนธรรมดิจิทัล วัฒนธรรมใหม่นี้ได้พลิกโฉมรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม การศึกษาเป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมดิจิทัลเช่นกัน รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนได้ถูกปรับเปลี่ยนบทบาทกันใหม่ การได้มาซึ่งความรู้กลับไม่ถูกผูกขาดอยู่เพียงตำราเรียนหรือผู้สอนอีกต่อไป แต่ใครก็สามารถเข้าถึงความรู้ได้อย่างเสรี

ในหนังสือ “*The One World Schoolhouse*” ของ ซาลมาน คาน (Salman Khan) ได้มองว่ามนุษย์เดินทางมาถึงยุคที่ “การศึกษามีอยู่ทุกหนทุกแห่งและฟรีสำหรับทุกคน” ทั้งนี้เว็บไซต์ต่างๆได้กลายเป็นโรงเรียนออนไลน์ให้แก่ผู้ที่สนใจเรียนรู้ การศึกษาที่เกิดขึ้นจึงเป็นการศึกษาแบบยืดหยุ่น พร้อมทั้งจะพกพาไปเรียนรู้ที่ไหนก็ได้ นอกจากนี้เขาเห็นว่า การศึกษาในโลกดิจิทัลได้ทำลายรั้วของโรงเรียนให้หายไป ขอบเขตของการศึกษาได้เชื่อมต่อกันทั่วโลกกลายเป็นโรงเรียนโลก ไม่มีความเป็นครูสอนและผู้เรียนที่ชัดเจนอีกต่อไป แต่ทุกคนต่างเป็นผู้สอนและผู้เรียนได้ไปในตัว การศึกษาบนโลกดิจิทัลจึงไม่ใช่การเรียนรู้ถูกการบังคับ แต่เป็นการศึกษาที่ผู้เรียนสามารถเป็นผู้เลือกสิ่งที่จะอยากรู้ ช่วงเวลาที่อยากจะศึกษาเรียนรู้ สถานที่ซึ่งไม่ใช่ข้อจำกัดอีกต่อไป สะท้อนถึงการให้อำนาจในการเลือกของผู้เรียนอย่างเสรี ทั้งนี้สอดคล้องไปในทางเดียวกับหนังสือ “*21st Century Skills: Rethinking How Student Learn*” ที่มองว่าการเรียนรู้ในโลกดิจิทัลในด้านหนึ่งอาจดูเหมือนว่าผู้เรียนมีความปัจเจกในการเรียนรู้ สามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้ตามสนใจเฉพาะมากขึ้น แต่ทว่าในอีกด้านโลกดิจิทัลก็สร้าง

ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่และหลากหลายเอาไว้ ผู้เรียนสามารถทำงานร่วมกันผู้อื่นได้ การเรียนสามารถข้ามวัฒนธรรมได้ ผลผลิตของการเรียนรู้สามารถส่งต่อ แลกเปลี่ยน หรือแบ่งปันระหว่างกันได้

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมดิจิทัลยังทำให้ระบบโรงเรียนต้องปรับตัวในการสอนเรื่อง “ความเป็นส่วนตัว” และ “ความปลอดภัย” บนโลกออนไลน์ การกระทำบนโลกออนไลน์จึงกลายเป็นประเด็นใหม่ที่โรงเรียนต้องสอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (สุทรวิชญ์, 2553: 13) เป้าหมายการศึกษาจึงไม่ใช่การสร้างพลเมืองในแบบเดิมอีกต่อไป ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) ได้กลายเป็นสิ่งใหม่ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพลเมือง ทั้งนี้เพื่อให้ นักเรียนสามารถเข้าใจประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยี โดยบนฐานของการมีจริยธรรมและกฎหมาย อาทิ การแสดงทัศนคติเชิงบวกในการใช้เทคโนโลยีเพื่อเรียนรู้ การมีความเป็นผู้นำในฐานะพลเมืองดิจิทัล วัฒนธรรมดิจิทัลได้สร้างสังคมแห่งการมีส่วนร่วม ทุกคนมีโอกาสแสดงตัวตนในพื้นที่ทางสังคมมากขึ้น และสามารถกลายเป็นผู้เลือกสรรข่าวสารได้ด้วยตนเอง อย่างเสรี แต่ในอีกด้านก็ได้ทำลายพื้นที่ส่วนตัวและสาธารณะลง ในทำนองเดียวกับการศึกษาได้สร้างประตูโอกาสให้ผู้คนเข้าถึงการศึกษาได้อย่างเสรี ผู้เรียนสามารถเป็นผู้เลือกที่จะเรียนรู้ได้ตามใจ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและนักเรียนเริ่มไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวอีกต่อไป

3. ปรัชญาการศึกษาของเปาโล แพร่

เปาโล แพร่ (ค.ศ 1921 – 1997) เป็นนักการศึกษาชาวบราซิล เขาเติบโตในช่วงที่ประเทศบราซิลต้องเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้เขาเผชิญกับประสบการณ์ของความยากจน ความหิวโหย จากตรงนั้นทำให้เขาเริ่มตั้งคำถามกับการกดขี่ในระดับโครงสร้าง ที่ดำรงความไม่เป็นธรรมทางสังคมเอาไว้ นอกจากนี้แพร่ ยังได้เคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐบาลเผด็จการในช่วงเวลานั้น ผลคือแพร่ถูกจำคุก และหลังจากนั้นเขาก็ได้ลี้ภัยไปยังประเทศต่างๆ พร้อมกับทำงาน

ด้านการศึกษามาโดยตลอด

ปรัชญาการศึกษาของแฟร์ ถูกจัดในปรัชญาการศึกษาแนววิพากษ์ แฟร์ ได้เสนอปรัชญาการศึกษาที่สำคัญของเขาที่เรียกว่า “การศึกษาของผู้ถูกกดขี่” (Pedagogy of the Oppressed) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ การศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking Education) ถือเป็นสิ่งหนึ่งที่แฟร์ได้วิพากษ์การศึกษาที่เป็นอยู่ พร้อมกับเสนอทางออกด้วยการจัดการศึกษาแบบตั้งปัญหา (Problem-posing education) ผ่านการสนทนา (Dialogue) ท้ายสุดเขาพูดถึงการกระทำทางวัฒนธรรมของผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่

3.1 แนวคิดเรื่องผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่

เปาโล แฟร์ เริ่มต้นงานของเขาด้วยการอธิบายว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์มีการวิภาษวิธีกันเสมอระหว่างผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ ในการวิภาษวิธีกันนี้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างมนุษย์ทั้งสองฝ่าย เกิดการการลดทอนความเป็นมนุษย์ระหว่างกันลง ผู้กดขี่พยายามปล้นความเป็นมนุษย์ของอีกฝ่ายที่ตนกดขี่ แฟร์มองว่าการที่ผู้กดขี่ปล้นความเป็นมนุษย์มานั้นก็ไม่ได้ช่วยให้เขาเหล่านั้นมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น แต่กลับทำให้ความเป็นมนุษย์ของเขาผู้กดขี่ยิ่งถูกลดทอนลงไปต่างหาก ในขณะที่ผู้ถูกกดขี่ถือเป็นฝ่ายที่สูญเสียความเป็นมนุษย์ไปจากการถูกกดขี่ โดยทั้งหมดทั้งมวลแสดงออกมาในรูปของความ อคติธรรม ความรุนแรง การเอารัดเอาเปรียบ แฟร์เชื่อว่าหากมนุษย์สลายความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายลงได้ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็จะกลับคืนมา (เปาโล แฟร์, 2559: 38)

แฟร์กล่าวถึงลักษณะของผู้กดขี่ว่า การกระทำของผู้กดขี่ที่แสดงออกมาแบบรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม มักเป็นการช่วยเหลือผู้ถูกกดขี่แบบเมตตาปราณี ทำให้ผู้ถูกกดขี่กลายเป็นผู้กราบกรานเข้ามาแบมือขอความช่วยเหลือ (เปาโล แฟร์, 2559: 39) ลักษณะดังกล่าวทำให้ผู้ถูกกดขี่มองไม่เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ไม่ยุติธรรม แต่กลับสร้างความรู้สึกหรือตอกย้ำความต่ำต้อยของผู้ถูกกดขี่ให้ฝังลึกลงไป ผู้ถูกกดขี่จะตอกย้ำตนเองว่าสิ่งที่ตนเองต้องเผชิญล้วนเกิดมาจาก

ตนเองที่เป็นผู้กระทำ

ผู้ถูกกดขี่จะต้องเป็นผู้ลุกขึ้นมาเปล่งเสียงของตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากผู้ถูกกดขี่เป็นผู้ที่เผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นจริง ผู้ถูกกดขี่ต้องทำลายวัฒนธรรมปิดปากเงียบ (Silent Cultural) ของตัวเองลง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่อยู่ภายใต้ความกลัวอิสรภาพ ทั้งนี้เพราะผู้ถูกกดขี่เคยชินมากับการอยู่กับการมีใบสั่ง ใบสั่งเป็นสิ่งที่คอยกำหนดชะตาชีวิตของผู้ถูกขี่มาตลอดการหลุดพ้นที่ส่วนนี้จึงเป็นความยากลำบากของผู้ถูกกดขี่ที่ต้องเลือกระหว่างการสร้างสรรค์ชีวิตใหม่กับการเลือกที่จะอยู่ในชีวิตแบบเดิม การต่อสู้ของผู้ถูกกดขี่ต้องเริ่มต้นในการทำความเข้าใจผ่านการวิเคราะห์สภาพที่เป็นอยู่ (เปาโล แฟร์, 2559: 40) หลังจากทำความเข้าใจสภาพที่เกิดขึ้นแล้วอย่างวิพากษ์วิจารณ์ แฟร์เสนอต่อไปว่าต้องนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ (Praxis) ในการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อย (เปาโล แฟร์, 2559: 48) กล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า เมื่อเกิดความเข้าใจสถานการณ์ของการกดขี่แล้ว จะต้องมีการลงมือกระทำการเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ให้ดีขึ้น ถึงอย่างไรแฟร์ได้ชวนตระหนักถึงการต่อสู้ของผู้ถูกกดขี่ซึ่งไม่ใช่การต่อสู้ที่ตนเองได้เป็นผู้กดขี่คนใหม่เสียเอง แต่ต้องเป็นไปเพื่อปกป้องความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้กับตนเองและผู้กดขี่ (เปาโล แฟร์, 2559: 56) อาจกล่าวได้ว่าในท้ายที่สุดเมื่อความเป็นมนุษย์กลับมา ในขณะที่การเป็นทั้งผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ก็จะสลายไป

ดังที่กล่าวมา แฟร์ได้แสดงให้เห็นคู่ตรงข้ามที่ขัดแย้งกันระหว่างผู้ถูกกดขี่และผู้กดขี่ ทั้งสองฝ่ายต่างถูกลดทอนความเป็นมนุษย์ลงไป โดยแสดงออกมาในรูปของการเอาเปรียบ และความไม่ยุติธรรม เขาเสนอทางออกที่สำคัญคือการที่ผู้ถูกกดขี่ต้องลุกขึ้นมาเปล่งเสียง วิเคราะห์สถานการณ์ตามความเป็นจริง และลงมือปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้น หากมองในแง่การศึกษาของเขา จึงไม่ใช่การเป็นการศึกษาเพียงแค่อ่ายทอดความรู้ การศึกษาในสายตาของเขาเป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์สังคมใหม่

3.2 การศึกษาแบบฝากธนาคาร

การศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking Education) เป็นคำที่แฟร์ใช้ทำการวิพากษ์ว่าเป็นการศึกษาที่มองผู้เรียนวัตถุ โดยที่ผู้เรียนเป็นเพียงบรรจุภัณฑ์ที่รอรับความรู้ การรับความรู้จึงเป็นบทบาทสำคัญของผู้เรียนในการศึกษาแบบนี้ สำหรับบทบาทของผู้สอนเป็นผู้เข้ามาเติมเต็มความรู้ให้กับผู้เรียน ความสัมพันธ์แบบดังกล่าว มีลักษณะเป็นสิ่งที่ตรงข้ามระหว่างกัน การตรงข้ามกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ ทั้งนี้เพราะผู้กดขี่หรือครูต่างมองผู้ถูกกดขี่และผู้เรียน เป็นวัตถุที่ไม่มีชีวิต ไร้ความรู้หน้าที่ของพวกเขาคือการเข้าไปเติมหรือฝากความรู้ไว้กับผู้เรียน ส่วนผู้เรียนก็เป็นเพียงธนาคารที่รับฝากความรู้ การศึกษาเช่นนี้ปรากฏเด่นชัดในการสอนแบบบรรยายที่ผู้สอนจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ของตนอยู่ฝ่ายเดียว ผู้เรียนกลายเป็นนักฟังที่ต้องมีความอดทน เนื้อหาที่ถ่ายทอดระหว่างการบรรยายเป็นสิ่งที่ไม่ยึดโยงกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน การศึกษาแบบฝากธนาคารจึงเป็นการพยายามลบล้างความสร้างสรรค์ของผู้เรียนลง พร้อมกับสร้างผู้เรียนให้เป็นผู้ที่เชื่อไม่กระด้างกระเดื่อง และทำให้ผู้เรียนขาดการมองเห็นสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม (เปาโล แฟร์, 2559: 79)

การศึกษาแบบธนาคารจึงเป็นสิ่งที่แฟร์เสนอให้ทิ้งไปและเขาได้เสนอแนวทางจัดการศึกษาของเขาขึ้นมาโดยเรียกว่า “การศึกษาแบบตั้งปัญหา” (Problem-posing education) การจัดการศึกษาแบบนี้เป็นการทำลายความสัมพันธ์ในแบบดั้งเดิมลงที่ผู้สอนมีอำนาจในการชี้เป็นชี้ตายและถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน ความสัมพันธ์ในการศึกษาแบบตั้งปัญหา เป็นความสัมพันธ์ที่สลายความเป็นผู้สอนและผู้เรียนที่เคยแยกจากกัน ให้เข้ามาผสมผสานอยู่ในตัวมนุษย์ (เปาโล แฟร์, 2559: 91) กล่าวคือ ไม่มีใครเป็นผู้สอนและไม่มีใครเป็นผู้เรียนตลอดไป แต่ทุกคนต่างเป็นผู้สอนและผู้เรียนไปพร้อมๆ กัน การศึกษาแบบนี้จึงไม่มีทั้งผู้สอนและผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โลกต่างหากที่จะเป็นสื่อกลางในการแสวงหาคำตอบ

การศึกษาแบบตั้งปัญหาจึงเป็นกระบวนการสนทนาระหว่างกัน การสนทนาที่เกิดขึ้นจึงไม่มีใครเป็นผู้สอนและผู้เรียนอย่างตายตัว แต่ทุกคนต่างเป็นทั้งผู้สอนและผู้เรียนได้ตลอดเวลา การสนทนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นการสนทนาที่พูดคุยผ่านสภาพความเป็นจริง เป็นการพูดคุยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งแน่นอนว่าประสบการณ์ของผู้สนทนาย่อมมีความแตกต่างกันไปตามภูมิหลัง การสนทนาท้ายสุดแล้วผู้เข้าร่วมต่างเป็นผู้ร่วมกันแสวงหาคำตอบหรือปิดโปงให้เห็นความกตึ๋นที่เกิดขึ้น และพร้อมที่ลุกขึ้นไปเปลี่ยนแปลงสภาพที่เกิดขึ้นจริงอย่างสร้างสรรค์ (เปาโล แฟร์, 2559: 96)

ความแตกต่างของการศึกษาแบบตั้งปัญหากับการศึกษาแบบฝากธนาคาร จึงอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน กระบวนการสอนที่ต่างกันออกไป ตลอดจนแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังของการจัดการศึกษา การศึกษาแบบฝากธนาคารจึงเพียงต้องการจรรโลงสังคมแบบเดิมเอาไว้ ขณะที่การศึกษาแบบตั้งปัญหากลับทำสิ่งที่ต้องข้าม คือการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สภาพที่ดีกว่า

3.3 การกระทำทางวัฒนธรรม

แฟร์ได้กล่าวถึง “การกระทำทางวัฒนธรรม” (Cultural Action) ที่มนุษย์เป็นผู้สร้างและใช้กระทำระหว่างกัน เขาแบ่งการกระทำทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 รูปแบบ รูปแบบแรกเป็นการกระทำทางวัฒนธรรมของผู้กดขี่ และรูปแบบที่สองเป็นการกระทำทางวัฒนธรรมของผู้ถูกกดขี่ การกระทำทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นสังคมอยู่แล้ว ซึ่งหมายความว่าสังคมเป็น “พื้นที่ของการต่อสู้ทางวัฒนธรรม” อย่างเลี่ยงไม่ได้ เขาเชื่อว่าผู้กดขี่ไม่สามารถเป็นผู้กระทำฝ่ายได้เพียงฝ่ายเดียว แต่ผู้ถูกกดขี่สามารถลุกขึ้นมากระทำทางวัฒนธรรมได้เช่นกัน เพื่อปลดปล่อยความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นทั้งสองฝ่าย

การกระทำทางวัฒนธรรมของผู้กดขี่ เป็นรูปแบบการกระทำที่ผู้กดขี่ใช้เพื่อธำรงรักษาการกดขี่เอาไว้ ความสัมพันธ์ระหว่างการมีผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่จะคงดำรงสืบเอาไว้ การแบ่งแยกและปกครอง ถือเป็นการกระทำหนึ่งที่สร้างความ

แตกแยกในการรวมตัวกันของผู้ถูกกดขี่ อาจมาทำออกมาในรูปของการสร้างองค์กรที่ยึดโยงกับผู้ถูกกดขี่ไม่กี่คน เพื่อสร้างผู้ถูกกดขี่เหล่านั้นให้แยกตัวออกจากผู้ถูกกดขี่ที่เป็นส่วนใหญ่ และใช้วิธีการชี้ชวนให้เกิดความปรองดองเพื่อทำให้เห็นอกเห็นใจขึ้น (เปาโล แฟร์, 2559: 179) นอกจากนี้มีการสร้างมายาคติของผู้กดขี่ จัดได้ว่าเป็นการกระทำทางวัฒนธรรมที่ใช้ปกปิดสภาพความเป็นจริง อาทิ ทุกคนมีสิทธิเข้าถึงการศึกษา การให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า (เปาโล แฟร์, 2559: 182) รวมทั้งสิ่งสำคัญที่สุดคือการรุกรานทางวัฒนธรรม เป็นการที่ผู้กดขี่พยายาม ยัดเยียดความคิดหรือโลกทัศน์ในฉบับของตนให้แก่ผู้ถูกกดขี่ พร้อมกับการปิดกั้นการแสดงออกทางความคิดของผู้ถูกกดขี่ หรือกล่าวได้ว่าเป็นการปิดกั้นทางวัฒนธรรม การรุกรานทางวัฒนธรรม จึงเป็นการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมของผู้กดขี่ให้ดูมีคุณค่ามากกว่าคุณค่าของผู้ถูกกดขี่ พร้อมกับการผลิตซ้ำมายาคติของการกดขี่เอาไว้ (เปาโล แฟร์, 2559: 197) ทำให้ผู้ถูกกดขี่ตกอยู่ในวัฒนธรรมปิดปากเงียบ

ในทางกลับกันการที่จะปลดปล่อยเพื่อสร้างความเป็นมนุษย์ทั้งได้นั้น ต้องอาศัยการกระทำทางวัฒนธรรมของผู้ถูกกดขี่ ที่จะต้องเป็นผู้กระทำการทางวัฒนธรรมผ่านความร่วมมือระหว่างกัน ที่ผู้ถูกกดขี่เป็นผู้ร่วมสนทนาสื่อสารระหว่างกันเพื่อสร้างความไว้วางใจและความเชื่อมั่น ตลอดจนร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัญหาความเป็นจริงอย่างวิพากษ์วิจารณ์ และเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสถานการณ์การกดขี่ (เปาโล แฟร์, 2559: 216) การร่วมมือกันอาจขึ้นในรูปแบบของการจัดตั้งองค์กรเพื่อเป็นใช้เครื่องมือทางอำนาจในการต่อสู้กับผู้กดขี่ ผู้นำในองค์กรต้องไม่ใช่ผู้บงการหรือคอยยัดเยียดความคิด แต่ผู้นำต้องทำงานร่วมกับทุกคน โดยอยู่ภายใต้บรรยากาศของอิสรภาพ (เปาโล แฟร์, 2559: 227) สะท้อนให้ทรรศนะแฟร์ที่มองว่า การที่จะตอบโต้วัฒนธรรมของผู้กดขี่ได้นั้น ผู้ถูกกดขี่ต้องสร้างพื้นที่อำนาจของผู้ถูกกดขี่เสียเอง การกระทำทางวัฒนธรรมของของผู้กดขี่จึงไม่ใช่การกระทำแบบปัจเจก แต่เป็นการร่วมกันทำเพื่อทำลายวัฒนธรรมความเงียบงันของผู้ถูกกดขี่ลง แล้วทำการเสริมพลังอำนาจ

ให้กับวัฒนธรรมของตนไปสู่การปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุปปรัชญาการศึกษาของแพร่ หรือเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาการศึกษาของผู้ถูก กดขี่ เป็นปรัชญาที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่ผู้ถูกกดขี่เผชิญอยู่ เขาวิพากษ์การศึกษาในแบบเดิมเป็นวัฒนธรรมการศึกษาที่เน้นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของผู้กดขี่ ทำให้เขาเสนอทางปฏิบัติโดยใช้การศึกษาแบบตั้งปัญหาเพื่อสร้างให้ผู้ถูกกดขี่ได้เกิดสำนึกอย่างวิพากษ์วิจารณ์ เกิดการกระทำทางวัฒนธรรมเพื่อปลดปล่อยความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้น

4. วิพากษ์วัฒนธรรมดิจิทัลผ่านปรัชญาการศึกษาของแพร่

ในส่วนนี้เป็นการหยิบปรัชญาการศึกษาของผู้ถูกกดขี่ของเปาโล แพร่ มาใช้ในการวิพากษ์วัฒนธรรมดิจิทัล สำหรับวัฒนธรรมดิจิทัลเป็นวัฒนธรรมที่สถาปนาความสัมพันธ์ของมนุษย์ในแบบใหม่ขึ้นมา ความสัมพันธ์ที่มนุษย์ผูกคูกันโดยไม่ต้องเจอหน้าอีกต่อไป เวลาในการทำงานมีความยืดหยุ่นสูง พื้นที่การทำงานไม่มีความชัดเจน และยังได้สร้างโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมมากขึ้น การตัดสินใจเป็นเรื่องของเสรีภาพ หากเป็นเช่นนี้ในวัฒนธรรมดิจิทัลใครจะกลายเป็นผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ การศึกษาแบบฝากธนาคารแตกสลายไปแล้วหรือไม่ และการกระทำทางวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล

หากพิจารณาความคิดเรื่องผู้ถูกกดขี่และผู้ถูกกดขี่ ที่เป็นคู่ขัดแย้ง ปฏิบัติกันตลอดช่วงประวัติศาสตร์ของมนุษย์ตามที่แพร่กล่าวไว้ วัฒนธรรมดิจิทัลถือเป็นประวัติศาสตร์ใหม่ใหม่ของมนุษย์ มนุษย์ในวัฒนธรรมดิจิทัลอยู่ภายใต้การบงการทางวัฒนธรรมเวลาแบบ “Real – Time” ลักษณะเวลาเช่นนี้ ได้สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ให้เป็นแบบทันทีทันใด พุดง่าย ๆ คือ การทำงาน การพูดคุยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เวลาได้เข้าไปอยู่ในทุกพื้นที่ของสังคม ผู้กดขี่ในวัฒนธรรมดิจิทัลจึงเป็นผู้ที่สามารถครอบครองทรัพยากรทางเวลาได้ กล่าวคือสามารถเข้าไปกำหนดติดตามตรวจสอบผู้ถูกกดขี่ได้ตลอดเวลา ดังตัวอย่างหนึ่งคือ การทำงานของฟรีแลนซ์ (Freelance) เป็นช่วงเวลาของการ

ทำงานที่ยืดหยุ่นสูง ไม่มีพื้นที่การทำงานที่ชัดเจน แต่ถูกบงการด้วยกรอบเวลาที่กำหนดส่งงาน ผู้กดขี่จึงเป็นผู้ที่ไร้อำนาจต่อรองทางเวลา ผู้กดขี่ได้สร้างความมายาคติของ “เสรีภาพ” มายาคติได้ทำให้ผู้ถูกกดขี่รู้สึกเสมือนว่าตนได้มีอิสระในการเลือกหนทางของตนหรือ “องค์อธิปัตย์” ดังที่ฟรีแลนซ์ สามารถเลือกรับงานได้ และเป็นผู้เลือกสถานที่และเวลาการทำงานเองได้

นอกจากนี้การที่วัฒนธรรมดิจิทัลเปิดให้ทุกคนสามารถเป็นผู้สร้างหรือผู้ผลิตผลงานมากขึ้น ดังจะเห็นตัวอย่างเช่น การเป็นนักร้องเพลง Cover ในยูทูบ การเขียนบล็อก เป็นต้น จึงเป็นถือเป็นมายาคติเสรีภาพเช่นกัน เพราะที่ผ่านมาระบบอาจเป็นเพียงผู้ถูกกดขี่ผ่านการทำงานที่เราสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนเป็นส่วนใหญ่ เช่น การสั่งงาน การหักค่าแรง เป็นต้น แต่ในวัฒนธรรมดิจิทัล มนุษย์เป็นผู้ที่ถูกกดขี่ผ่านการทำงานของตนเอง กล่าวคือ ในวัฒนธรรมดิจิทัลได้บีบบังคับให้เราอยู่ภายใต้การการสร้างหรือผลิตงานขึ้นอย่างรู้ตัวและไม่รู้ตัว งานที่หลากหลายจากผู้สร้างที่หลากหลายจึงเป็นสิ่งที่ยุคดิจิทัลต้องการ การสร้างความหลากหลายจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองการเลือกที่ใหม่ๆ ลักษณะดังกล่าวผู้กดขี่ได้ทำให้ผู้ถูกกดขี่เป็น “มนุษย์แบบ Real-Time” เป็นมนุษย์ที่พร้อมจะสร้างหรือผลิตผลงานได้ทุกเมื่อทุกเวลา พร้อมกับสร้างมายาคติ “เสรีภาพ” ขึ้นมาปกปิดสถานการณ์การกดขี่เอาไว้ จึงเป็นการปิดปากผู้ถูกกดขี่เอาไว้ให้อยู่ภายใต้วัฒนธรรมการปิดปากเงียบ (Silent Cultural)

ประเด็นถัดมา ในวัฒนธรรมดิจิทัลได้สร้างรูปแบบทางการศึกษาขึ้นมาใหม่ รูปแบบดังกล่าวได้ทำลายพื้นที่การศึกษาที่ถูกยึดในโรงเรียนลง กล่าวคือได้ขยายขอบเขตการศึกษาให้กว้างขึ้น ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ที่โรงเรียนเท่านั้น แต่ผู้เรียนสามารถเรียนในที่ใดก็ได้ ช่วงเวลาใดก็ได้ และใครก็ได้ วัฒนธรรมดิจิทัลจึงสร้าง “เสรีภาพทางการศึกษา” ความสัมพันธ์ของผู้เรียนและผู้สอนได้หายไป ไม่ว่าใครก็สามารถเป็นผู้สอนและผู้เรียนได้ การเป็นผู้สอนและผู้เรียนมีการเลื่อนไหล สิ่งนี้แพร่วิพากษ์การศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking Education) ซึ่งเป็นการการศึกษามุ่งถ่ายทอดทางเดียวจากผู้สอน จึงแตกสลายไป

เนื่องจากความรู้ไม่ได้ถูกถ่ายทอดมาจากแหล่งเดียวอีกต่อไป แต่ความรู้สามารถค้นคว้าได้ทุกที่ และแน่นอนว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนที่แพร่เคยวิพากษ์ ได้เปลี่ยนไปสู่รูปแบบที่เขาอยากให้เป็น

แต่ทว่าอีกประการที่สำคัญของการศึกษาแบบฝากรถนาครที่แพร่ได้วิพากษ์ คือการไม่สามารถสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ให้ผู้เรียน เพื่อมองเห็นความสัมพันธ์ที่ตนเองถูกกดขี่ในสภาพความเป็นจริง สิ่งที่เขาเสนอจึงเป็นการเสนอให้จัดการศึกษาแบบตั้งปัญหา โดยเป็นรูปแบบการศึกษาที่เน้นการสนทนาระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ผ่านการพุดสถานการณ์ที่เป็นปัญหาซึ่งเป็นสภาพความเป็นจริงที่ดำรงอยู่บนโลก (เปาโล แพร่, 2559: 91) วัฒนธรรมดิจิทัลสามารถสร้างพื้นที่ของการสนทนาปัญหาได้ง่ายขึ้น ข้อสังเกตในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ หากการสนทนาไม่ได้เกิดบนพื้นที่ของการเจอหน้ากันในโลกความเป็นจริงอย่างเดียวยังอีกต่อไป แต่เป็นการสนทนาภายใต้ “ชุมชนจิตกรรมออนไลน์” การสนทนาเช่นนี้จึงไม่อาจสร้างความจิตสำนึกร่วมให้เทียบเท่ากับโลกความเป็นจริงได้หรือไม่? หากไม่สามารถเกิดขึ้นได้การพุดถึงปัญหาในสภาพความเป็นจริงก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ตาม สิ่งที่ว่าวัฒนธรรมการศึกษาในยุคดิจิทัล พยายามทำคือการตัดขาดโลกความจริงกับโลกดิจิทัลออกจากกัน ทำให้ตัวตนของมนุษย์ถูกแสดงออกไม่ชัดเจน มนุษย์อาจเป็นลักษณะหนึ่งในโลกดิจิทัล แต่ในโลกความเป็นจริงมนุษย์กลับแสดงออกอีกลักษณะหนึ่ง ความเป็นมนุษย์จึงมีความไม่ชัดเจน สภาพความเป็นจริงที่ถูกกดขี่จึงรู้สึกไม่ชัดเจน รวมถึงการสนทนาถึงปัญหาจึงเป็นสิ่งที่ไม่ชัดเจนตามไปด้วย กล่าวคือ ในโลกดิจิทัลเราอาจรู้สึกที่เราไม่ได้กลายเป็นผู้ถูกกดขี่แต่ขณะเดียวกันโลกความเป็นจริงเรากลับรู้สึกถึงการเป็นผู้ถูกกดขี่ เราจึงอาจกลายเป็นทั้งผู้ถูกกดขี่และผู้กดขี่ที่เปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลได้

แต่อย่างไรก็ตาม หากมองในแง่หนึ่งการสนทนาบนโลกดิจิทัล สามารถช่วยสร้างพื้นที่การสนทนาได้รวดเร็ว เกิดการสร้างกลุ่มสนทนา และการสนทนาบนโลกดิจิทัลยังเข้าไปมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมในโลกความจริงและโลกดิจิทัลของตัวเองด้วยเช่นกัน ท้ายที่สุดแล้วการการศึกษาแบบตั้งปัญหาที่แพร่เสนอไว้

ควรขยายระดับของการสนทนาไปทั้งบนพื้นที่ของโลกความเป็นจริง และการสนทนาบนพื้นที่ของโลกดิจิทัล จึงเป็นอีกหนึ่งข้อที่นำจะถกเถียงกันต่อไป

ประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในบทความนี้คือ การกระทำทางวัฒนธรรมของผู้กดขี่ คงไม่ต่างจากการกระทำทางวัฒนธรรมกดขี่ในยุคของแฟร์ กล่าวคือผู้กดขี่ยังเป็นผู้รุกรานทางวัฒนธรรมของผู้ถูกกดขี่ ที่พยายามยึดเยียดความคิดหรือโลกทัศน์ให้แก่ผู้ถูกกดขี่ (เปาโล แฟร์, 2559: 197) ในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการทำให้ผู้ถูกกดขี่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมดิจิทัลเป็นมนุษย์แบบ Real-Time พร้อมกับฝันเฟื่องว่าตนเองมีเสรีภาพและโอกาส ดังที่กล่าวมาข้างต้น การรุกรานทางวัฒนธรรมสามารถกระทำได้กว้างขวางขึ้น สามารถทำได้ทุกที่และทุกเวลา การรุกรานทางวัฒนธรรมจึงเข้ามาอยู่ในทุกพื้นที่ของของผู้ถูกกดขี่

หากเป็นเช่นนั้น การกระทำทางวัฒนธรรมของผู้ถูกกดขี่ ไม่สามารถมีพื้นที่ของการต่อสู้เลยหรือไม่? ดังที่กล่าวมาแล้วว่า แฟร์มองว่าการกระทำทางวัฒนธรรมของผู้ถูกกดขี่สามารถผ่านการสนทนาร่วมกันเพื่อสร้างสำนึกเชิงวิพากษ์ร่วมกันที่ไม่ใช่การกระทำในแบบปัจเจก สำหรับในวัฒนธรรมดิจิทัลได้สร้างพื้นที่ของการสนทนาให้ง่ายขึ้นเข้าถึงกันได้เร็วขึ้น ดังเช่น กลุ่มหรือแฟนเพจ (fanpage) ในเฟซบุ๊ค (Facebook) การสนทนาจึงไม่ใช่การรวมกลุ่มในพื้นที่กายภาพอีกต่อไป แต่เป็นการสนทนาในพื้นที่ของปัญหา การมีพื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นสนามของการต่อสู้การรุกรานทางวัฒนธรรมได้ทางหนึ่ง ในขณะเดียวกันหากวัฒนธรรมดิจิทัลสามารถเข้ามารุกรานในทุกพื้นที่ ย่อมหมายความว่า การต่อสู้ทางวัฒนธรรมก็สามารถต่อสู้กลับไปได้ทุกพื้นที่และทุกเวลาเช่นกัน ถึงแม้วัฒนธรรมดิจิทัลเป็นเครื่องมือของผู้กดขี่ที่ก่อให้เกิดการกระทำทางวัฒนธรรมได้ง่ายขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งวัฒนธรรมดิจิทัลก็สามารถเปลี่ยนเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมของผู้ถูกกดขี่ในการใช้ตอบโต้การกระทำทางวัฒนธรรม พร้อมกับทำลายผ่านมายาคติลง จนไปสู่การปฏิบัติเพื่อการปลดปล่อยความเป็นมนุษย์

5. บทสรุป

วัฒนธรรมดิจิทัล ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดในโลกศตวรรษที่ 21 วัฒนธรรมดิจิทัลได้เข้ามากำหนดความสัมพันธ์แบบใหม่ในสังคม เวลาการทำงานถูกทำให้เป็นแบบ Real-Time เวลาดังกล่าวได้เข้ามาสลายพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่การทำงานของมนุษย์ มนุษย์จึงกลายเป็นมนุษย์ของการทำงานตลอดเวลา ถึงอย่างไร วัฒนธรรมดิจิทัลก็เปิดให้โอกาสกับคนกลุ่มต่างๆ และหลายหลายมากขึ้นในการแสดงตัวตน ทำการผลิต หรือสร้างผลงานของตนได้ง่ายขึ้น รวดเร็วขึ้น นอกจากนี้ วัฒนธรรมดิจิทัลยังกลายเป็นพื้นที่ของการรวมกลุ่มเป็นชุมชนที่สานสัมพันธ์กันบนโลกเสมือนจริง ความรู้ในยุคดิจิทัลจึงไม่ใช่สิ่งที่หายากอีกต่อไป ลักษณะเช่นนี้ส่งผลต่อระบบการศึกษาที่มีเสรีภาพมากขึ้น เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายขึ้น การเรียนจึงไม่จำกัดอยู่เพียงในพื้นที่ของโรงเรียนเท่านั้น เมื่อวิพากษ์ผ่านปรัชญาการศึกษาของผู้ถูกกดขี่ของแพร ในสถานการณ์เช่นนี้ การเป็นผู้กดขี่จึงหมายถึงผู้ที่สามารถครอบครองทรัพยากรเวลาได้ ผู้ถูกกดขี่จึงเป็นมนุษย์ที่ถูกกดขี่ด้วยระบบเวลาของผู้กดขี่อย่างไม่รู้ตัว พร้อมกับสร้างมายาคติเสรีภาพเพื่อปกปิดการกดขี่เอาไว้ การศึกษาได้สลายความสัมพันธ์แบบผู้สอนกับผู้เรียนที่ตายตัว มีเพียงผู้สอนและผู้เรียนที่สลับกันไปมา การสนทนาในโลกดิจิทัลเพื่อสร้างสำนึกเชิงวิพากษ์จึงเป็นสิ่งที่ทำลาย ท้ายสุดการกระทำทางวัฒนธรรมของผู้กดขี่ในยุคดิจิทัลได้เข้าไปในทุกพื้นที่ทุกเวลาของผู้ถูกกดขี่ แต่ถึงกระนั้นบรรดาผู้ถูกกดขี่ก็สามารถใช้วัฒนธรรมดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่เพื่อต่อสู้ทางวัฒนธรรมกลับไปได้ในทุกที่ทุกเวลาเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2555). *ทฤษฎีวิพากษ์ในนโยบายและการวางแผนสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2559). *การสร้างความรู้ร่วมกันเพื่อความเป็นอิสระ: ข้อเสนอว่าด้วยการศึกษาภายใต้ระบบทุนนิยมดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปีการศึกษาของภาควิชา-ปรัชญา: เหลียวซ้ายแลขวาการศึกษาไทย.
- _____. “Neo Marxism กับพหุวัฒนธรรม”. ในฐานะวิทยาการรับเชิญพิเศษของนักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาการศึกษาวิชชาเอกพหุวัฒนธรรมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2558.
- กาล ซาลมาน. (2558). *โรงเรียนหลังใหญ่โลกใบเดียวกัน*. อำนวย พลสุขเจริญ, แปล. กรุงเทพฯ: มติชน.
- “คิด Creative Thailand สร้างสรรค์เศรษฐกิจไทยด้วยความสร้างสรรค์”. วารสาร. พศจิกายน 2558 ปีที่ 7 ฉบับที่ 2. หน้า 18 -19.
- ชมิทธ์ และ เอริก. (2557). *ดิจิทัลเปลี่ยนโลก = The New digital age / Eric Schmidt, Jared Cohen*. สุทธิวิชญ์ แสงดาตา, แปล. กรุงเทพฯ: โพสต์บุ๊กส์.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา . *ธเนศ วงศ์ยานนาวา กับ “การอ่านในยุคดิจิทัล”*. โครงการ Bangkok Creative Writing Workshop 2012 เมื่อวันเสาร์ที่ 5 พฤษภาคม 2555.
- เบลันกา, เจมส์ และ แบรนดี้, รอน, บก. (2554). *ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21 (21 century skill: Rethinking how students learn)*. วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์, แปล.

กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิร์ดส.

แพร่, เปาโล. (2559). *การศึกษาของผู้ถูกกดขี่*. วิจัยษ์ พาณิช และคณะ, แปล.

กรุงเทพฯ: ปลากระโดด.

ยุกติ มุกดาวิจิตร. *ปาฐกถาหัวข้อ มนุษย-สังคมศาสตร์ กับ ภาววิทยาปริวรรตของ ดิจิทัล*. การสัมมนาวิชาการประจำปี ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรม ร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หัวข้อ “สามัญติจิตล: พหุลักษณะของเทคโนโลยีสื่อและข้อมูลในสังคม วัฒนธรรมร่วมสมัย” เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2557

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. “*ดิจิทัลที่รู้ลึก: ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเทคโนโลยี และปฏิบัติการทางศิลปะ*”. การสัมมนาวิชาการประจำปี ศูนย์ศึกษา สังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หัวข้อ “สามัญติจิตล:พหุลักษณะของ เทคโนโลยีสื่อและข้อมูลในสังคมวัฒนธรรมร่วมสมัย” เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2557.